

люблять (41,0 %), отримують матеріальні блага (3,1%), вони добрі та хороші (15,7 %), користуються взаємністю (7,8 %), не відповіли 15,7 %. Діти відчують доброзичливість від: рідних (29,7 %), друзів (48,4 %), від усіх (4,7 %), від однолітків (9,4 %) і 7,8 % не відповіли на запитання. Чому саме так відбувається старші дошкільники впевнені, що їх ображають (23,4 %), просто не знають (6,3 %), а 70,3 % осіб не відповіли взагалі.

Очевидно, що значна частина дітей вважають себе доброзичливими не дивлячись на те, що мають мінімум знань і уявлень про це явище. Це свідчить про те, що діти прагнуть говорити про себе лише позитивне, вони відкриті до зовнішнього впливу. Відповіді досліджуваних на поставлені питання дозволили нам також одержати інформацію стосовно змісту, широти та глибини уявлень старших дошкільників про доброзичливість, базові моральні цінності людини, схильність до їх проявів, об'єкти прихильності. Також засвідчили з яких життєвих вражень складається індивідуальний моральний досвід дитини, які цінності для дошкільника є найважливішими, з чим дитина пов'язує задоволення своєю поведінкою.

Т. Є. Федорченко

ПОДОЛАННЯ АГРЕСИВНОСТІ ДІТЕЙ В ПРОЦЕСІ ПРОФІЛАКТИКИ ЇХ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ

Соціально-політична криза, яка триває в Україні, погіршення матеріального становища, екологічних умов, невпевненість громадян у майбутньому призводять до зростання напруги в суспільстві та рівня конфліктності у відносинах. Криміналізація багатьох сфер суспільного життя сприяє зростанню правопорушень, зловживанню психоактивних речовин серед дітей. Різке розшарування населення за рівнем матеріального добробуту позначається на стосунках дітей і підлітків – у школах стають звичайними явища знущання та приниження тих, хто слабший і незахищений, з боку однолітків.

Проблема агресивності дітей в процесі їх бездоглядності має не тільки психологічний, але й соціальний, медичний, юридичний та інші аспекти, однак у нашій країні їй вивченню приділяли увагу в основному юристи та соціальні працівники. Як наслідок цього, виникла велика потреба у кваліфікованих психологах, психотерапевтах, педагогах, які працюють із жертвами агресії. Агресивність та насильство, здійснене до дитини, за своїми наслідками відноситься до найтяжчих психологічних травм. У зв'язку з цим, проблему агресивності необхідно розглядати всебічно.

Порушення, що виникають внаслідок агресивності, стосуються всіх рівнів функціонування дитини: пізнавальної сфери, апетиту, сну, появі багатьох соматичних скарг, стійких змін особистості, що заважають самореалізації дитини у майбутньому та викликають порушення поведінки – ранній алкоголізм, наркотизацію, мимовільне відтворення травматичних дій у поведінці, аутоагресивність (самокатування, суїцид тощо). У структурованому вигляді агресія проявляється у вигляді агресивної поведінки або агресивних дій. Агресивність – це одна із форм реагування на різні неприйнятні у фізичному і

психічному відношенні життєві ситуації, які викликають стрес, фрустрацію. Агресивність – мотивована деструктивна поведінка, яка суперечить нормам і правилам співіснування людей у суспільстві, приносить фізичний і психічний ушкод людям, дискомфорт, стан напруги, страху.

Згідно численних досліджень, прояв дитячої агресивності являє собою одну з розповсюджених форм порушення поведінки. Сюди відносяться неслухняність, роздратування, забіякуватість, жорстокість. У більшості дітей спостерігаються пряма та непряма вербальна агресія – від скарг і агресивних фантазій до прямих погроз і звинувачень. Основними причинами прояву агресивності є: бажання привернути до себе увагу однолітків, батьків та інших дорослих; одержати бажаний результат; бажання бути лідером; захист і помста; бажання принизити іншого з метою підкреслити свою вищість.

Серед психологічних особливостей, які провокують агресивну поведінку дітей виділяють: недостатній розвиток інтелекту та комунікативних навичок; занижений рівень саморегуляції; нерозвиненість ігрової діяльності; занижену самооцінку; відхилення в стосунках із однолітками; високу збудливість нервової системи внаслідок різних причин (травм, хвороб). Дитячу агресивність виявляють ті, які схильні до прояву: фізичної агресії; вербальної агресії; невербальної агресії; негативізму.

Під профілактикою агресивності у навчальному закладі мається на увазі комплекс цілеспрямованих колективних та індивідуальних впливів на свідомість, почуття і волю учнів з метою попередження асоціальної антигромадської спрямованості поведінки неповнолітніх щодо інших людей, перебудови ставлення учнів до оточуючої дійсності. Сутність профілактики полягає в розвитку почуття відповідальності неповнолітніх за свою поведінку, яка сприяє глибокому усвідомленню шкоди агресивних та насильницьких дій в усіх проявах. Для визначення стратегії профілактичної роботи важливо з'ясувати, хто найчастіше стає жертвою агресивності та насильства. З'ясувалося, що нею може стати будь-яка дитина, але для цього вибирається той, хто слабший або чимось відрізняється серед інших: фізичними вадами; особливостями поведінки, зовнішності; несформованими соціальними навичками; страхом перед школою; відсутністю досвіду життя в колективі (“домашні діти”); хворобами, низьким інтелектом і труднощами у навчанні.

Навчально-виховний процес потребує розширення місця та ролі сучасних інтерактивних виховних технологій у профілактиці агресивності та насильства серед дітей і молоді, застосування в роботі з учителями, батьками й учнями таких взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих технологій, як диспути, соціально-комунікативні тренінги, тренінги особистісного зростання, ситуаційні вправи, рольові та ділові ігри, дебати, мозкові штурми тощо. Такі технології, спонукаючи розвиток певних особистісних якостей дітей і молоді, забезпечують широкомасштабний вплив, необхідний для формування у підлітків навичок відповідальної поведінки; здійснення внутрішньої саморегуляції в ставленні до агресивності; удосконалення когнітивних, емоційно-вольових, комунікативних, організаторських, виконавських умінь і навичок.

Однією з важливих і необхідних педагогічних умов підвищення ефективності процесу профілактики агресивності у молодіжному середовищі є цілеспрямована робота з батьками, особливо з недостатнім рівнем психолого-педагогічної культури, їх соціальних навичок; сім'ями, які відрізняються конфліктними сімейними стосунками. Подолання агресивності дітей в процесі профілактики їх бездоглядності дає значну результативність за певних соціально-педагогічних умов: поліпшення відповідальної поведінки підлітків з урахуванням їх вікових особливостей, створення належних умов для захисту інтересів і прав учнів, активізації їх ініціативи та самостійності як суб'єктів виховного процесу; цілеспрямованого забезпечення творчої взаємодії всіх учасників профілактики, підвищення педагогічної грамотності батьків, використання інтерактивних форм та методів роботи в системі "учні – вчителі – батьки"; своєчасного попередження і подолання негативних проявів у поведінці неповнолітніх.

Н. В. Чиренко

ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ ДИТЯЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ У ВИХОВАННІ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ ПІДЛІТКІВ

В сучасних умовах розвитку громадянського суспільства проблема виховання власної гідності підлітків набуває все більшої актуальності. В першу чергу, це пов'язано з вимогами, які висуває до особистості сучасне суспільство – потреба у людях, які були б яскравими особистостями, порядні, розумні, діючі, впевнені в собі, самодостатні тощо. Почуття власної гідності потребує від людини здатності нести відповідальність, бачити й виділяти проблеми, вчасно їх усвідомлювати, приймати відповідальні рішення, самоутверджуватися за рахунок особистісного потенціалу.

Особистість, наділена почуттям власної гідності, характеризується усталеним емоційно-ціннісним ставленням до себе; впевненістю у можливості досягнення власних цілей і відповідальністю; осмисленістю життя та бажанням самоактуалізації; розвиненою здатністю до саморегуляції. Місцем, де підліток набуватиме такий досвід може стати дитяче об'єднання, оскільки виховання підлітків у дитячих громадських об'єднаннях доповнює виховання, яке здійснюється іншими соціальними інститутами. Дитячі та молодіжні громадські об'єднання намагаються охопити ту частину життєвого простору дитини, через яку лежить її шлях до суспільства.

Аналізуючи досвід діяльності різноманітних дитячих об'єднань та їх основні документи (як правило це положення або статут, де визначено мету, завдання та основні принципи дитячого об'єднання) можемо зауважити, що виховання почуття власної гідності у підлітків не представлено як окреме виховне завдання. Разом з тим, майже кожне дитяче об'єднання ставить собі за мету виховувати чесну, сильну, правдиву, моральну особистість та формувати у неї таку систему цінностей, яка б відповідала загальнолюдським нормам моралі. Не дивлячись на різноманітну спрямованість діяльності дитячих об'єднань, переважна більшість із них зорієнтована на пріоритети самоцінності особистості дитини, толерантність, відданість вищим духовним цінностям,